
OANA BOC

REÎNTEMEIEREA LUMII PRIN LIMBAJ. IDEI INOVATOARE ALE OPEREI LUI HUMBOLDT, CLUJ-NAPOCA, PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ, 2024, 251 p.

DOI: 10.35923/AUTFil.62.17

Autoarea consacră paginile cărții supuse recenzării studierii operei întemeietorului lingvisticii generale și fondatorului concepției moderne despre limbaj, Wilhelm von Humboldt. Făcându-se apel la multe puncte de vedere convingătoare, sunt prezentate concepțiile principalilor teoreticieni care au considerat cartea de căpătâi a lui Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității* (1836/2008), una greu accesibilă, scrisă într-un limbaj preponderent incomprehensibil. În epoca globalizării și a anvergurii pe care o ia învățarea de către tineri a unei singure limbi – engleza –, Humboldt arată necesitatea susținerii nu doar a individualității și a unicității limbilor, ci și valoarea fiecăreia în ansamblul diversității lingvistice. Deși repudiată mult timp, opera humboldtiană determină considerarea autorului ei drept cel mai mare teoretician al limbii sec. al XIX-lea. Caracterul ei original se justifică atât în ceea ce privește metodele de cercetare, cât și prin viziunea sa despre limbaj/limbă, Humboldt fiind întemeietorul unor dezbateri științifice care au în centrul lor probleme precum: raportul limbă – gândire, limbă – vorbire, evoluția limbilor, limba ca sistem etc.

În partea a doua a cărții, *Axe ideatice inovatoare ale operei humboldtiene*, Oana Boc enumeră teme ale operei lingvistului investigat, pe care exegeți precum Jean Quillien și Eugen Munteanu le sintetizează astfel: este necesar ca structura limbilor să fie descrisă chiar mai înainte de a le studia evoluția; realizarea unei tipologii a limbilor, pornind de la structura lor; luarea în considerare a individualității fiecărei limbi, având la bază structura gramaticală și semantică; limba trebuie definită ca organ formator al gândirii; fundamentul teoretic trebuie elaborat pentru comprehensiunea relației dintre limbaj și gândire; limba este o *enérgeia* (activitate creatoare) și nu un *ergon* (produs); limba reflectă o viziune asupra lumii specifică comunității în care este vorbită; lingvistul mută centrul de interes de pe funcția reflexiv-designativă pe cea creatoare a limbajului; crearea conceptului de „formă internă”; discutarea într-o manieră originală a distincției limbaj/limbă/vorbire. Analiza continuă cu focalizarea pe principalele axe tematice ale scrierilor humboldtiene, pornind de la analiza unor texte prin intermediul cărora se ilustrează aspectele definitorii

ale vastei opere a lingvistului german. Pentru a clarifica problema originii limbajului, autoarea apelează la punctele de vedere susținute de Dewitte și Eugen Munteanu, delimitându-se de demonstrația lui Mounin, pe care o consideră o simplă aporie. Oana Boc se aliniază concepțiilor care au în centrul lor ideea că scopul cercetărilor humboldtiene este înțelegerea profundă a esenței limbajului, a naturii sale intrinseci. În acord cu lingvistul român, autoarea constată că problema originii limbajului nu poate fi separată de problema esenței sale, natura sa intrinsecă fiind o dimensiune a ființei umane. Citând un fragment din Humboldt prin intermediul traducerii efectuate de Eugen Munteanu (p. 78), autoarea îl analizează și ajunge la următoarea concluzie:

„[...] omul și limbajul se contopesc, se conțin reciproc: «pentru a inventa limbajul, el trebuia să fie deja om», adică să aibă deja limbaj, deoarece «omul este om doar prin limbaj». Logosul constituie, așadar, tocmai «semul» ontologic fundamental și distinctiv inclus în însăși modalitatea de a fi a ființei umane, specificitatea esenței sale. Dincolo de natura sa biologică, ființa umană este determinată intrinsec de dimensiunea culturală, instituită în și prin limbaj. Omul trăiește nu doar în natură, ci și în logosferă (ca formă culturală fundamentală), iar problema originii limbajului, a modului în care omul și-a însușit limbajul devine, din această perspectivă, irelevantă, caducă sau chiar un nonsens” (p. 79).

Reflectând asupra fragmentului supus comentariului, Oana Boc ajunge la concluzia că limbajul nu este ceva dat dinainte, „de care omul «se servește» în scop comunicativ, ci reprezintă în primul rând un proces liber și creator, immanent spiritului, constituind prin aceasta fundamentul specificității ființei umane, deoarece «omul este om doar prin limbaj»” (p. 84).

Pornind de la un alt citat din Humboldt (p. 85), Oana Boc se oprește asupra inseparabilității dintre limbaj și conștiință, limba fiind immanentă spiritului. (Termenul *spirit* se bucură de o bogată paletă de precizări semantice.) În concepția lingvistului, limba (ca activitate permanentă de creație) și spiritul sunt contopite. Reprezentând însuși fundamentul identității naționale, limba nu doar că nu este o activitate exterioară, dar nici nu se poate supune unei acțiuni, de asemenea, exterioare. Limba „este o activitate neîncetată și specifică ființei umane, mai exact o *enérgeia*, ce presupune o permanentă devenire a limbii care este creată și re-creată prin actele lingvistice concrete ale vorbitorilor săi, stând astfel, fără încetare și încă de la început, sub semnul creativității” (p. 88). Un alt citat (p. 88) relevă faptul că limba nu se reduce doar la un instrument pentru a cere ajutorul celorlalți, implicit, scopul primordial al creării acesteia nu este o „necesitate externă”. Limba se constituie ca o condiție *sine qua non*, permițându-i individului să aibă acces la lumea exterioară; în interiorul ființei umane, lumea se configurează prin instituirea de concepte, de semnificate. Ne-a reținut atenția ca fiind de un real interes următoarea concluzie a autoarei:

„Dacă limbajul reprezintă diferența specifică a ființei umane în raport cu celelalte ființe de pe pământ, atunci este foarte importantă definirea limbajului tocmai în raport cu această specificitate situabilă la nivelul finalității și, mai specific, al finalității esențiale, semnificative, și nu cel al finalității comunicative, care

este derivată și accesorie. Mai exact, o definiție a limbajului ca instrument de comunicare ar fi irelevantă, deoarece și animalele dispun de forme de comunicare, uneori mult mai precise decât limbajul omenesc, în ciuda caracterului instinctual și rudimentar al acestei transmiteri de informații. Însă diferența esențială constă în faptul că pseudolimbajul animalelor se situează sub semnul cauzalității, în timp ce limbajul uman are întotdeauna o finalitate” (p. 100-101).

Humboldt face diferența între motivația primară/esențială a limbajului și utilizarea sa externă (adică instrumentalitatea, caracterul utilitar, de ordin secundar al acestuia).

„[...] caracterul configurator al limbajului și, prin aceasta, «dobândirea unei Concepții despre lume» în relație cu ceilalți membri ai comunității lingvistice, deci în dimensiunea alterității, reprezintă o condiție necesară și specifică ființei umane, pe care se fundamentează necesitatea ulterioară, cea a activității comunicative la nivel discursiv” (p. 104).

Având drept punct de pornire un alt citat, se ajunge la concluzia că apariția originară a limbajului rămâne o enigmă. Imposibilitatea nu este cauzată de factori pragmatici atemporali, ci de natura însăși a limbajului. „Miracolul originii limbilor” se repetă în fiecare copil care învață să vorbească. Limbajul în sine și re-crearea limbii într-o conștiință individuală sunt două fațete ale originii, care stau sub pecetea inexplicabilului. Pentru gânditorul german, creativitatea este un act de libertate a spiritului, regăsit în orice manifestare a activității lingvistice. „Astfel, faptul primar, originar se instanțiază mereu în noi și prin noi, rămânând, totuși, la fel de misterios, tocmai pentru că recunoaștem în fiecare act lingvistic manifestarea inefabilă a creativității care rămâne imposibil de explicat până la capăt” (p. 113).

În subcapitolul consacrat cazului lui Helen Keller, o scriitoare americană care la vârsta de un an și șapte luni și-a pierdut văzul și auzul și care învață limbajul articulat cu ajutorul învățătoarei ei la șapte ani, se arată cum protagonista evidențiază importanța înțelegerii limbajului ca necesitate spirituală, nu doar ca una externă, cu rol comunicativ. Helen este exemplul cel mai fericit că ideea humboldtiană a considerării limbii ca o „necesitate internă” este validă. Helen confirmă finalitatea primară a limbajului, și anume funcția semnificativă, aceea de a ne structura lumea prin „creația de semnificate”. „[...] *enérgeia* creatoare se ipostaziază în fiecare om, iar Cuvântul se află mereu la începutul fiecărei lumi interioare, întemeiate în sine de fiecare ființă umană în parte” (p. 132).

După cum s-a putut constata, Humboldt respinge ideea că limbajul este un instrument de comunicare, un produs. În esența sa, acesta este *enérgeia* în toate variantele sale (vorbitură în general, limbă, act lingvistic – vezi terminologia coșeriană), dar metodologic, limbajul nu poate fi studiat decât în ipostaza sa de produs (*ergon*) (i.e. „schemă abstractă a activităților deja realizate sau a unor activități virtuale”). Vorbirea reprezintă „tehnica realizată” care actualizează limba (funcțională), cu palierele sale specifice (normă, sistem, tip).

„[...] Limba este în permanență «reanimată», reînsuflețită în și prin vorbire, mai exact este creată și recreată permanent de către fiecare vorbitor în parte, precum și de întreaga comunitate căreia vorbitorul îi aparține și, în acest sens, se manifestă numai în actele concrete ale producerii ei. În absența acestei activități concrete a vorbirii, limbile mor” (p. 148).

Autoarea actualizează imaginea metaforică propusă de Humboldt, aceea a „reanimării” limbii la nivelul fiecărui act lingvistic: locutorii, prin actele lor verbale, atribuie permanent viață limbii, însuflețind-o. Așadar, pe bună dreptate constată autoarea,

„*enérgeia*, acea forță creatoare imanentă spiritului și neîncetat generată în spirit, se manifestă concomitent, atât în limbă (ca operă a națiunii), cât și în actul lingvistic (ca operă individuală) și reprezintă, de asemenea, un atribut esențial al limbajului ca facultate general umană, ca «organ formator al gândirii»” (p. 148).

În concepția lui Humboldt, observă autoarea, diversitatea lingvistică se referă la o multiplicitate a viziunilor asupra lumii, aceasta fiind ideea de căpătâi a operei lingvistului german. Afirmăția că fiecare limbă constituie un univers semantic singular este o idee inovatoare, întemeietoare de o abordare nouă în înțelegerea limbajului. Pornind de la un fragment capital din opera humboldtiană, lingvista analizează câteva dintre ideile conținute în densitatea citatului respectiv, situându-le într-o perspectivă largă, care vizează totalitatea operei lui Humboldt. Una dintre aceste idei are în centrul său individul, care se raportează mediat la realitatea extralingvistică, prin intermediul limbii. Astfel, relația om-lume nu este una directă, ci între acesta și lumea extralingvistică se situează limba, ca o „lume simbolică”, creată de omul însuși. Este adus în discuție și Cassirer, deoarece consideră, asemeni lui Humboldt, că „limbajul reprezintă forma culturală fundamentală, care permite accesul la celelalte forme ale culturii” (p. 154). Considerațiile lui Cassirer la care autoarea face trimitere au scopul de a explicita înțelegerea pe care Humboldt o oferă limbajului ca „lume simbolică” mediatoare.

Conchizând,

„limba reprezintă o activitate simbolic-întemeietoare, un univers de semnificații care mediază între spiritul uman și lumea obiectivă [...]. Universul simbolic mediator primește, astfel, nuanțele unicității idiomatice care îl întemeiază în ipostaza sa concretă, particulară, cea a limbii. Este o lume care include și concomitent transcende atât subiectivitatea lumii interioare, cât și obiectivitatea realității empirice, le amalgamează și le reconfigurează, într-o sinteză întemeietoare” (p. 156).

În activitatea sa creatoare, individul modifică lumea transformând-o într-o logosferă și delimitând-o în esențe reflectate în conștiință. Limba este simultan o conceptualizare și o interiorizare a lumii.

O altă idee la care autoarea face referire este aceea că limba este o „rețea” aflată într-o țesere continuă, este, altfel spus, *enérgeia*. Ea reprezintă

o „structură organică”, o rețea gata alcătuită și deopotrivă una pe cale de a se reconfigura mereu, prin activitatea creatoare neîntreruptă a fiecărui locutor. Limba nu este o reflectare (platoniciană), prin cuvinte, a lumii în interiorul spiritului, ci ea se prezintă ca o deschidere creatoare permanentă. Prin metafora „rețelei”, Humboldt prefigurează simultan atât structura, cât și devenirea structurii.

Individualitatea idiomatică este plasticizată de către Humboldt prin metafora *cercului*, complementară, în concepția autoarei, metaforei limbii ca *lume simbolică*. Cele două metafore sunt analizate de Oana Boc la nivelul universal al limbajului în general și la cel al limbilor istorice (idiomatic). În vreme ce metafora limbii ca *lume simbolică* redă modul de a fi al limbajului în general, ca activitate universală, metafora *cercului* particularizează specificitatea idiomatică a medierii dintre om și lumea extraverbală.

Conform autoarei, în opera humboldtiană se găsesc niveluri diferite de subiectivitate: *o subiectivitate individuală* (caracteristică unei individualități umane), *o subiectivitate colectivă* (caracteristică unei colectivități) și *o subiectivitate integrală* (a întregii umanități, universală în sens abstract, incluzându-le pe celelalte două). *Subiectivitatea individuală* nu se regăsește pe sine decât în și prin subiectivitatea comunității căreia îi aparține (*subiectivitate colectivă*) și în acord cu subiectivitatea întregii umanități (*subiectivitate integrală*).

La nivel idiomatic, interpretarea se actualizează „în formarea limbii” și „în întrebuițarea limbii”. În *formarea limbii*, interpretarea are loc prin constituirea unei „imagini” interioare, produse în suflet. „Lumea este interpretată prin însăși crearea conceptelor/semnificatelor [...], care captează în conținutul lor anumite trăsături specifice, observabile în realitate, dar care nu se regăsesc în mod identic în alte limbi, deși designatul este același” (p. 186-187). În *întrebuițarea limbii*, „interpretarea este orientată la un nivel primar tocmai prin rețeaua deja formată a limbii, care [...] stabilește «sub ochii noștri, o legătură similară între obiecte»” (p. 187).

Reprezentarea semantică a lumii este o interpretare reperabilă la nivelul *forme interne*. Humboldt instituie o relație până la identificare între spiritul limbii și spiritul națiunii care o vorbește, relație care conferă limbii un *caracter național*. „Fiecare limbă reprezintă o *viziune asupra lumii*, oferind comunității care o vorbește o perspectivă specifică, deoarece fiecare limbă configurează un univers semantic unic, amprentat de ceea ce Humboldt numește *formă internă*” (p. 191). Conceptul de *formă* a generat o sumedenie de accepții mai puțin omogene atât în opera humboldtiană, cât și în ceea ce îi privește pe exegeții acesteia. De exemplu, E. Munteanu, pornind de la Coșeriu, identifică trei accepțiuni ale conceptului de *formă*. Oana Boc realizează o sinteză a unor definiții ale conceptului de *formă/formă internă*, încercând o circumscriere conceptuală a acestuia. *Forma internă* presupune, în concepția autoarei,

„cristalizarea în limbă a unor reprezentări semantice specifice, adică a unor concepte/semnificate proprii unei limbi, care proiectează în conștiința vorbitorilor o *viziune despre lume* particulară. În acest sens, *forma internă* surprinde la nivel

conceptual nuanțe semantice create în și prin limbă și interiorizate în conștiința vorbitorilor, determinând pentru fiecare limbă un mod de organizare particular, configurat prin delimitări specifice ale esențelor lumii” (p. 198-199).

Pornind de la metafora *cercului*, autoarea constată că prinderea în cercul propriei limbi nu este una fără ieșire, deoarece individul poate oricând transcende în cercul altei limbi, configurându-se, astfel, o altă *viziune asupra lumii* și, implicit, un alt *cerc*. Considerată ca ansamblu al funcțiilor idiomatiche (*ergon*), limba ar putea fi suspectată de limitare, dar privită din perspectiva esenței sale, a creativității (*enérgeia*), ea își afirmă nelimitarea. Reunind cele două metafore discutate de autoare, prin imaginarea *cercului* ca fațetă a *prisme*, fiecare limbă se prezintă ca valoare culturală, care este limbajul în totalitatea sa.

Într-un subcapitol separat, pornind de la un citat al lui Humboldt, autoarea enumeră câteva dintre implicațiile învățării unei limbi străine: odată însușită noua limbă, omul intră în posesia unor noi dimensiuni ale înțelegerii; lumea este privită printr-o altă „țesătură” de concepte; se învață alte semnificații; învățăm să structurăm lumea într-un alt fel decât a structurat-o limba noastră maternă; dobândim o altă *viziune asupra lumii*; în fapt, nu învățăm o limbă, ci învățăm să creăm într-una; individul are o atitudine creatoare în raport cu rețeaua noii limbi, recunoscându-i infinitatea, ca virtualitate nelimitată de creație; învățarea unei limbi noi implică poziționarea într-o perspectivă dialogică cu o altă identitate culturală.

Un alt subcapitol (ultimul), Oana Boc îl consacără abordării limbii ca manifestare a spiritului comunității care o vorbește. Între limbă și comunitate se instanțiază o relație indestructibilă. Limba este o *formă* de *enérgeia*, aflată în permanență sub zodia devenirii, fiind utilizată mereu de locutori, ca membri ai colectivității lingvistice care o re-însuflețește, o re-crează prin înscrierea fiecărui act de vorbire individual. Prin limbă se justifică și coeziunea dintre generații, iar „sincronia limbii încapsulează astfel diacronia, prin acest sentiment al apartenenței la comunitatea lingvistică. Alteritatea se relevă și în această dimensiune diacronică” (p. 238). Caracterul național, conchide autoarea, reprezintă specificul spiritual și cultural al unei limbi și națiuni deopotrivă.

În capitolul final, intitulat *În loc de concluzii*, autoarea justifică dificultățile pe care le implică aplecarea asupra textului humboldtian, dens din punct de vedere ideatic și ambiguu în ceea ce privește impresia de linearitate suspendată a frazei. În acest sens, autoarea deconspiră metodologia de care s-a folosit pe parcursul redactării, mărturisind că a apelat, de câte ori a simțit nevoia întru clarificare, și la texte-suport, care funcționează ca argumente ale autorității în angajantul demers al deslușirii izotopiilor care vertebreează parcursul humboldtian:

„Textele pe care le-am propus spre analiză au constituit puncte de plecare, nuclee care au oferit deschideri și au actualizat rezonanțe multiple în ansamblul operei. Acestea m-au condus inevitabil la selectarea și a altor texte, prin care am încercat să nuanțez și să evidențiez profunzimea gândirii humboldtiene, originalitatea și coerența sa internă” (p. 242).

Contemplând cognitiv constelațiile ideatice ale operei lingvistului german, deducem, împreună cu cercetătoarea, că originalitatea și profunzimea acesteia decurg dintr-o cheie de lectură antropologică și istorico-empirică. Oana Boc reușește să salveze textul de aparentele antinomii, prin realizarea unei sinteze foarte bine încheiate la nivelul rețelelor conceptuale, demonstrând cu prisosință că varietățile discursive pot fi salvate prin aplicarea unei viziuni critice întemeietoare și revelatoare, acceptând și neelucidând misterul mai mult decât este necesar, deoarece Humboldt însuși nu se ferește să și-l asume. În fapt, este vorba de însăși apropierea inefabilului primordial al lumii constituite prin limbaj.

Daiana FELECAN

LAVINIA SIMILARU

***EL UNIVERSO FEMENINO SEGÚN GALDÓS*, BEAU BASSIN,
EDITORIAL ACADÉMICA ESPAÑOLA, 2021, 151 p.**

DOI: 10.35923/AUTFil.62.18

Benito Pérez Galdós fue un destacado escritor español del siglo XIX, conocido principalmente por sus novelas realistas. El realismo literario, en general, es un movimiento que busca representar la realidad de manera objetiva y fiel, centrándose en aspectos sociales, políticos y culturales. Galdós es considerado uno de los máximos exponentes del realismo en la literatura española, cuya importancia es igual a la de Balzac (su modelo) en Francia, como observa Lavinia Similaru en su trabajo, *El universo femenino según Galdós* (Beau Bassin, Editorial Académica Española, 2021).

Las novelas realistas de Galdós suelen retratar de manera detallada la vida cotidiana de la sociedad española de su tiempo. Sus novelas constituyen un retrato de la sociedad y la realidad española de la segunda mitad del siglo XIX, explorando las distintas capas sociales, describiendo las condiciones de vida, las costumbres y las tensiones políticas de la época, “la historia de la gente que nunca figura en la historia propiamente dicha”, como nota la autora en el prólogo (p. 6). Y sigue, citando el discurso de ingreso en la Real Academia Española del ilustre escritor:

“Para Galdós, escribir novelas significa reproducir los caracteres humanos, las pasiones, las debilidades, lo grande y lo pequeño, las almas y las fisonomías, todo